

Presentació

Camila del Màrmol Cartaña
Xavier Roigé Ventura

Universitat de Barcelona

EL PATRIMONI IMMATERIAL A DEBAT⁽¹⁾

L'aprovació de la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial per l'Assemblea General de la UNESCO el 2003 marca el començament d'una nova etapa no només en la història de la gestió internacional del patrimoni, sinó també en el mateix concepte de patrimoni. Suposa també canvis importants tant en relació amb la conceptualització del patrimoni com pel que fa a l'aparició d'un nou àmbit de recerca i gestió en l'àmbit internacional. Des de llavors, el patrimoni immaterial viu una certa moda, present en les polítiques públiques, en la recerca, i en les polítiques de gestió i difusió del patrimoni; fins i tot ha penetrat amb força en els museus, modificant el mateix concepte del que pot ser considerat patrimoni.

Tanmateix, la introducció del concepte de patrimoni immaterial ha desvetllat nombrosos dubtes i debats sobre la seva natura, sobre com gestionar-lo i sobre com preservar-lo. Aquest dossier presenta aquests debats i ofereix alhora exemples pràctics sobre maneres de gestionar, investigar i difondre el patrimoni immaterial.

La Convenció de 2003 és fruit d'una sèrie de debats i discussions de diferents experts de l'àmbit del patrimoni, i representa un trencament en relació amb els discursos previs de la UNESCO. Diversos autors assenyalen que el detonant de la creació d'una nova categoria, la de patrimoni immaterial, és un manera d'incorporar les crítiques esgrimides des de la dècada de 1970 a les visions hegemòniques i eurocèntriques del patrimoni. La gestació d'aquest nou concepte és, per tant, un reflex de les discussions en el marc de la normativització internacional de l'àmbit patrimonial, i no pot deslligar-se de la història d'institucions internacionals, principalment de la UNESCO.

El patrimoni immaterial, com va ser definit en la Convenció de 2003, inclou «els usos, les pràctiques, les representacions,

les expressions, els coneixements i les tècniques –juntament amb els instruments, els objectes, els artefactes i els espais culturals que els són inherents– que les comunitats, els grups i, en alguns casos, els individus reconeguin com a part integrant del seu patrimoni cultural».

Com sovint s'assenyala, aquesta definició s'apropa molt a les definicions del terme *cultura* fetes principalment des l'antropologia social i cultural. Si bé no podem ignorar el caràcter normatiu de la Convenció, també és cert que incorpora tota una sèrie de característiques que permeten una interpretació més dúctil del patrimoni que les definicions hegemòniques prevalents fins aleshores. La influència dels debats de l'antropologia sobre conceptes com ara *folklore*, *cultura tradicional*, o bé sobre la importància dels processos per sobre dels objectes seran fonamentals per entendre la configuració final del concepte de patrimoni immaterial. Per tot això, considerem fonamental la implicació de l'antropologia com a disciplina i pràctica en la recerca i gestió d'aquest nou àmbit normatiu denominat *patrimoni immaterial*. El desplegament de la Convenció a diferents països ha demostrat les contradiccions inherents a la definició del patrimoni immaterial, i això fa que s'imposi com a urgent una reflexió des de la disciplina. El coneixement etnogràfic és molt important a l'hora de definir les actuacions en l'àmbit del patrimoni immaterial, i garanteix diferents interpretacions del terme.

En aquest dossier, presentem una sèrie d'articles amb diferents perspectives relacionades amb el patrimoni immaterial. Són textos que pretenen explorar diferents vessants del patrimoni immaterial, tot oferint una visió de conjunt sobre la seva realitat a l'actualitat.

El dossier s'inicia amb dos textos més teòrics. Laurajane Smith planteja en el seu article fins a quin punt el patrimoni cultural immaterial es pot considerar un desafiament al discurs autoritzat del patrimoni, és a dir, el discurs professio-

nalitzat que ha donat forma al patrimoni oficial com ha estat regulat per institucions globals. Deu anys després de l'aprovació de la Convenció, l'autora fa un repàs de l'impacte del nou concepte de patrimoni immaterial, i planteja la necessitat de repensar i desafiar les definicions oficials. Principalment, s'oposa a la dicotomia tangible i intangible en relació amb el patrimoni i planteja que tot patrimoni és immaterial. En un sentit similar, Xavier Roigé analitza també el concepte de patrimoni immaterial i sosté que la introducció d'aquest patrimoni va més enllà de la seva dimensió internacional, ha suposat una sacsejada del concepte de patrimoni i de les polítiques públiques patrimonials.

Per la seva banda, els textos d'Estrada i Del Màrmol, i de Costa i Folch se centren en l'aplicació de la Convenció de 2003. Estrada i Del Màrmol analitzen críticament les formes de realització dels inventaris de patrimoni immaterial, tant en l'àmbit espanyol com en l'internacional. El desplegament d'inventaris de patrimoni immaterial va ser una de les pràctiques recomanades per la UNESCO, i va ser aplicada des de diferents perspectives a diversos països. El text de Costa i Folch se centra en el cas català, tot fent un repàs a la legislació catalana que des de diferents àmbits afecta el patrimoni etnològic, per abordar després diversos àmbits i exemples concrets d'elements de patrimoni immaterial representatius del caràcter dinàmic i –a vegades– conflictiu d'aquesta mena de patrimoni. Finalment, planteja a grans trets quins són els grans reptes a què s'enfronten en l'actualitat la legislació i la gestió del patrimoni cultural immaterial a Catalunya.

Els dos articles següents analitzen dues formes específiques de patrimoni immaterial: el patrimoni natural i el patrimoni gastronòmic. Repensar els processos de patrimonialització natural, cultural i immaterial és l'objecte del text de Santamarina, Beltran i Vaccaro. A partir de l'anàlisi de les institucions, les lògiques i les pràctiques que es troben en l'origen d'aquests processos, els autors busquen identificar les relacions ambigües entre el patrimoni natural i l'immaterial, per a la qual centren i il·lustren el seu text a partir de l'anàlisi d'una proposta espanyola per a la incorporació del patrimoni immaterial a la gestió dels parcs naturals i àrees protegides. Contreras i Ribas, per la seva banda, ens apropem al patrimoni gastronòmic, un àmbit que té una forta potencialitat identitària. Els autors proposen analitzar la pretesa immaterialitat de l'àmbit de l'alimentació, i fins i tot el seu caràcter patrimonial, i ofereixen una proposta de classificació dels béns patrimonials alimentaris.

Annette Viel s'endinsa en la interrelació entre els museus i el patrimoni immaterial, cosa que ha comportat l'observació dels objectes i les col·leccions des de perspectives innovadores. L'autora assenyala que dins d'aquestes transformacions

trobem una tendència a trencar les distàncies que hi havia entre els museus i els seus contextos socioculturals, o bé entre les dimensions materials i les immaterials dels objectes, la qual cosa dóna lloc a noves interpretacions. Viel advoca pel que anomena «l'esprit des lieux», la posada en valor de l'objecte i dels llocs a través de la seva immaterialitat.

Finalment, el text de Habib Saidi s'interessa pel patrimoni immaterial en el context conflictiu de la Tunísia postrevolucionària. L'article ressegueix l'evolució del concepte de patrimoni immaterial i els seus equivalents en el context tunisià al llarg de la història d'aquest país, per centrar-se després en la seva conversió en tema candent en els debats, polèmiques i conflictes que caracteritzen la realitat actual d'enfrontament social, polític i religiós.

En aquest número de la *Revista d'Etnologia de Catalunya*, estrenem una nova secció: Focus. Es tracta d'un nou espai que complementa el dossier centrant-se en casos concrets que puguin il·luminar a la pràctica les perspectives teòriques plantejades en els articles de discussió precedents. En aquest cas, hem convocat diferents investigadors i investigadores perquè ens ofereixin exemples concrets d'accions en l'àmbit del patrimoni immaterial. Eliseu Carbonell ens parla del patrimoni marítim com a patrimoni immaterial, des de l'expressió d'aquest patrimoni a Catalunya. Elodia Hernández ens presenta l'exemple de les actuacions autonòmiques en patrimoni immaterial a Andalusia. Tornant a Catalunya, Lluís García Petit ens parla de la metodologia per a l'inventari del patrimoni cultural immaterial a les reserves de la biosfera: el cas del Montseny, recentment inclòs en el Registre de Bones Pràctiques de Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial de la UNESCO. D'un altre exemple proper d'aplicació de la Convenció de 2003 ens parla l'article de Mascarell, Requejo, Llorens i Rumbo, centrat en la primera declaració de patrimoni immaterial de la UNESCO a Catalunya: la Patum. I finalment, l'article d'Arrieta i Hernández s'interessa per una tradició oral del País Basc, la *Bertsolaritza*, que busca ser incluída en la Llista del Patrimoni Immaterial de la Humanitat de la UNESCO.

El conjunt dels textos presentats ofereix una bona síntesi sobre els problemes de la gestió, difusió i recerca sobre el patrimoni immaterial. Els articles, tant els més teòrics com els exemples pràctics, ofereixen pistes per als gestors del patrimoni (ja sigui en museus, administració pública, o entitats i associacions) i per als mateixos investigadors. ■

(1) Aquest treball ha estat realitzat en el marc del projecte de recerca: "Patrimonialización y redefinición de la ruralidad. Nuevos usos del patrimonio local" (CSO2011-29413), finançat pel Ministerio de Educación y Ciencia i el Programa FEDER.